

İtalyanlar, 1911'de Bingazi ve Trablus'u işgal ettikleri günden 1931 yılı sonuna kadar bedevîler ve Senûsîler'le devamlı mücadele içinde olmuşlardır. 29 Eylül 1911'de Osmanlılar'a karşı savaş ilân eden İtalya 3 Ekim'de Trablusgarp'a asker çıkardı. Balkanlar'daki karışıklıklarla meşgul bulunan Osmanlı Devleti Kuzey Afrika topraklarında etkili olamıyordu. Ancak buralardaki direniş İtalya'nın düşündüğünden farklı çıktı ve İtalyanlar, sahillerden içeri çekilen Binbaşî Enver (Paşa) ve Kolağası Mustafa Kemal (Atatürk) kumandasındaki Türkler'le onlara katılan Libyalılar karşısında çok zorlandılar. Balkan savaşlarının başlaması üzerine 18 Ekim 1912'de Trablusgarp'a muhtariyet verilmesi şartıyla Uşi'de yapılan Osmanlı - İtalyan antlaşması gerçekte bölge halkını bağlamadı; Libyalılar'la İtalyan kuvvetleri arasındaki mücadeleye sürüp gitti. 20 Nisan 1913'te Merc kasabası İtalyanlar tarafından işgal edildi ve diğer şehirler gibi 1942 yılına kadar onların idaresinde kaldı.

Berka bölgesinde hâkim bir güç olan Senûsîler, Uşi Antlaşması'ndan sonra Trablus ve Bingazi yöresine nâib-i saltanat olarak tayin edilen Seyyid Ahmed eş-Şerîf'in idaresinde İtalyanlar'a karşı mücadelelerini sürdürdüler. Seyyid Ahmed'in kardeşi Seyyid Safiyyüddin es-Senûsî özellikle Sirte bölgesinde başarılı oldu. Balkan Savaşı dolayısıyla bölgeye yaptığı yardımlara ara veren Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine tekrar devreye girdi ve Nuri Paşa ile Abdurrahman Azzam'ı Berka'da mücadelesini sürdüren Senûsîler'in yardımına gönderdi. Seyyid Ahmed eş-Şerîf Berka'nın emirliğini Seyyid Muhammed İdrîs'e verdi. I. Dünya Savaşı sonunda Sevr Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin Trablus ve Bingazi'deki bütün haklarından vazgeçmesi üzerine Libyalılar tamamen yalnız kaldılar ve İtalyanlar 1922'de faşist idarenin iş başına gelmesiyle Berka'da tutumlarını sertleştirdiler. Berka Emîri Muhammed İdrîs'i temsil eden Ömer el-Muhtâr İtalyanlar'ın zulüm derecesine varan muamelelerine karşı mücadelesine devam etti. Kesin sonuca ulaşamayan İtalyanlar Senûsî merkezlerinden Cağbûb ve Câlû'yu 1927'de işgal ettiler; 1931 yılına kadar mücadelelerini sürdüren Ömer el-Muhtâr yakalanarak idam edildi.

İtalyanlar ilk olarak Merc'e yerleşmişler, daha sonra Cebeliahdar'a doğru ya-

yılmaya başlamışlardır. Bu arada bölgede 1934-1939 yılları arasında on iki yeni yerleşim merkezi kurulmuştur. 9 Ocak 1939'da tekrar Cyrenaica adı verilen Berka bölgesi Trablus gibi İtalyan toprakları ile birleştirildi. Bundan sonra İtalyanlar bölgede tarım faaliyetlerini geliştirdiler ve zeytin ile şaraplık üzüm yetiştiriciliğine ağırlık verdiler. Yaptıkları modern faaliyetlerin başlıcası, Bingazi ile Merc ve Sulûk (164 km.) arasında işletmeye konulan demiryoludur. Batıda ve kuzeyde geniş yolların açılması hem bölgeye medeniyet getirmede yardımcı oldu, hem de sömürge kuvvetlerinin içerilere nüfuzunu kolaylaştırdı. Cebeliahdar köylerine su, yol, hastahane, postahane gibi hizmetler götürüldü. II. Dünya Savaşı sırasında İtalyanlar bölgeyi İngilizler'e karşı savunamadılar; nihayet İngiliz ordusu Kasım-Aralık 1942'de bölgeye yerleşti ve böylece İngiliz askerî idaresi başladı. İngilizler'in bölgedeki idaresi daha değişik bir yönde gelişti. Senûsîler'in lideri Muhammed İdrîs el-Mehdî Berka'ya emîr tayin edildi ve 1951'de de Libya Federal Birliği'nin başına geçerek kral oldu (I. İdrîs). O devirde Libya Federal Birliği'nin sınırları içine Berka (Cyrenaica), Trablus ve Fizan giriyordu. Kısa sürede İtalyanlar'ın başlattığı ziraî faaliyetler son buldu ve az miktarda üretilen arpa dışında üretim hemen hemen durdu. Bingazi'de kurulmuş olan balık konserve fabrikaları, üzümünden meşrubat imal etme ve ayakkabıcılık tesisleri dışında bir sanayi görülmedi. Bölgeden dışarıya yapılan ihracat sadece koyun, yün, deri ve benzeri şeylerle sınırlı kaldı.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdülhakem, *Fütâhu Mısr* (Âmir), s. 229; Belâzûrî, *Fütâh* (Fayda), s. 321-323; Ebû Ubeyd el-Bekrî, *el-Mağrib fi zikri bilâdi lfrıkkıyye ve'l-Mağrib*, Cezayir 1911, s. 11; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 8; Aziz Samih, *Şimâli Afrika'da Türkler*, İstanbul 1936-37, I, 5; II, 256; Hüseyin Münîs, *Fethü'l-'Arab li'l-Mağrib*, Kahire 1947, s. 50-56; N. A. Ziadeh, *Barka*, Beyrut 1950; Tahir Ahmed ez-Zâvî, *Târîhu'l-fethi'l-'Arabî fi Libyâ*, Beyrut 1972, s. 39-44; Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib*, Cambridge 1980, s. 309-313, 377 vd.; Seyyid Abdülâzîz Sâlim, *Târîhu'd-devleti'l-'Arabıyye*, İskenderiye, ts. (Müessesetü Şebâbi'l-câmia), s. 221-222; a.mlf., *Târîhu'l-Mağrib fi'l-'aşri'l-İslâmî*, İskenderiye 1982, s. 55, 532-534; *The Middle East and North Africa*, London 1985, s. 584-585; *Mv. M* (Mülhak), IV, 229; G. Yver, "Berka", *IA*, II, 550-552; J. Despois, "Barqa", *EI*² (İng.), I, 1048-1050.

MUSTAFA L. BİLGE

BERKÂNÎ

(البرقانی)

Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed
b. Ahmed el-Hârizmî el-Berkânî
(ö. 425/1034)

Hadis ve fıkıh âlimi.

336'da (948) Hârizm'e bağlı Berkan kasabasında doğdu. Küçük yaşta yöresinin âlimlerinden ders alarak tahsil hayatına başladı. Önceleri daha çok fıkıh ilmine ilgi duydu. Daha sonra büyük bir hevesle hadis ilmine yöneldi. Bağdat, Cürcân, Herat, İsfarayın, Nisâbur, Merv, Dimaşk ve Mısır gibi ilim ve kültür merkezlerine giderek Dârekutnî, Ebû Âlî es-Savvâf, Ebû Bekir el-Katîf, Ebû Bekir el-İsmâîlî vb. muhaddislerden hadis okuduktan sonra Bağdat'a yerleşti ve burada hadis dersleri vermeye başladı. Hattîb el-Bağdâdî, Ebû Abdullah es-Sûrî, Ebû Bekir el-Beyhakî, Ebû İshak eş-Şîrâzî gibi tanınmış muhaddisler talebeleri arasında yer aldılar.

Berkânî'nin, gönlündeki Allah sevgisi-ne gölge düşürmesinden endişe ederek, hadis ilmine karşı beslediği aşırı sevgiden kurtulmak maksadıyla kendisi için Allah'a dua edilmesini istediği rivayet edilir. Aynı zamanda iyi bir fıkıh ve dil bilgini olan Berkânî'nin güvenilir kişiliği, kuvvetli hâfızası, kıvrak zekâsı, hadis tahammül*ü ve edâ*sında gösterdiği titizlik ve ciddiyetten övgü ile bahsedilmektedir. İleri gelen talebelerinden Hattîb el-Bağdâdî ondan daha güvenilir bir hadis âlimi görmediğini, Ebû'l-Velîd el-Bâcî de sika ve hâfız olduğunu söylemektedir.

Berkânî, takvâsı ve ibadete düşkünlüğü ile de meşhurdur. Vefatından birkaç gün önce yaklaşmakta olan **haram aylar***dan recebde ölmesi için Allah'a dua etti. Duası kabul edilmiş olmalı ki 425 Recebinin ilk günü (22 Mayıs 1034) Bağdat'ta vefat etti ve kalabalık bir cemaatin iştirakiyle Mansûr Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra cami civarındaki mezarlığa defnedildi.

Eserleri. 1. *el-Müsne'd. Müsne'dü'l-Hârizmî* diye de anılan eser *Şaḥîḥ-i Buḥārî* ile *Şaḥîḥ-i Müslim*'deki hadisleri ihtiva etmesi sebebiyle **el-Cem' beyne's-saḥîḥayn*** nevine girmektedir. Bilinen yegâne nüshası Haydarâbâd'da Âsafiye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Hadis,

nr. 595). 2. *et-Taḥrîc li-şahihi'l-ḥadis*. Eserin 10 varak hacmindeki bir nüshası İrlanda'nın Dublin şehrindeki Ch. Beatty Kütüphanesi'ndedir (nr. 3890). 3. *Su'âlâtü Ebî Bekir el-Berkânî ve cevâbâtü'd-Dârekuṭnî. Cüz' fîhi su'âlâtü Ebî Bekir el-Berkânî* diye de anılan bu risâlenin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır (III. Ahmed, nr. 624/12, vr. 104^a-106^a). Bu eser üzerine yazılan *Ta'lik' alâ su'âlâtü'l-Berkânî li'd-Dârekuṭnî* adlı bir risâle de aynı mecmuanın içinde yer almaktadır (nr. 624/10, vr. 1116-1119).

Berkânî bu eserleri yanında meşhur muhaddislerin rivayet ettikleri hadisleri de ayrı ayrı derlemiştir. Hadislerini derlediği belli başlı muhaddisler şunlardır: Süfyan es-Sevrî, Eyyûb es-Sahtiyânî, Şu'be b. Haccâc, Ubeydullah b. Ömer, Abdülmelik b. Umeyr, Beyân b. Bişr, Matar el-Verrâk. Mis'ar b. Kîdâm'ın hadislerini derlemeye çalıştığı sırada vefat etmiştir. Fıkıh ilmi sahasında eser verdiği de söylenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatib, *Târîhu Bağdâd*, IV, 373-376; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 156-157; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 387; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, I, 140; Zehbi, *el-İber*, III, 156; a.mlf., *el-Müstebeh*, I, 66; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, III, 1074-1075; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XVII, 464-468; Saferî, *el-Vâfi*, VII, 331; Sübkî, *Ṭabaḳât*, IV, 47-48; İsnvî, *Ṭabaḳâtü's-Sâfi'iyye*, I, 231-232; *Keşfü'z-zunûn*, I, 600; II, 1682; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 228; Sezgin, *GAS*, I, 229; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, II/2, s. 495-498.

EMİN AŞIKKUTLU

BERKE HAN

(ö. 665/1266)

Altın Orda Hanı
(1256-1266).

Cengiz Han'ın torunu, Cuci Han'ın oğlu, Batu Han'ın kardeşi, Sertak ile Ulakçı hanların da halefidir. Kaynaklarda adı Berke, Berkâ ve Berkây, bazan da Berke Oğul şeklinde geçer. Gençliği hakkında çok az bilgi vardır. 1246 ve 1251 yıllarında amcası Ügedey'in oğlu Güyük ile öbür amcası Tuluy'un oğlu Mengü'nün tahta geçişlerindeki kurultayda yer aldı ve gayretleriyle bazı iç çekişmeleri önledi. Büyük bir ihtimalle Müslümanlığı hükümdar olmadan önce Hârizm'de bulunduğu sıralarda kabul etmiştir. Sertak ve Ulakçı'nın kısa saltanatlarından

sonra 1256 yılı sonunda Altın Orda tahtına geçti.

Saltanatının ilk yıllarında batıda Galıçya'da ayaklanan Kral Daniel'in isyanı bastırılarak yeni inşa edilen kaleler yıkıldı. Ardından Litvanya ve Polonya'nın istilâsına başlanarak Saint Domierz Kalesi tahrip edildi, Krakov Kalesi ile bazı kaleler ele geçirildi. Bu durum karşısında Kral Utangaç Boleslas Macaristan'a iltica etmek zorunda kaldı. Diğer taraftan Rus Knezliği ile mevcut olan dostluk, vergi meselesinden dolayı meydana gelen ayaklanmalar sebebiyle bozuldu. 1259'da Novgorod Rostof, Suzdal ve Yaroslavl gibi şehirlerdeki isyanlar derhal bastırıldı. Knez Yaroslav oğlu Aleksandr Berke Han'ın üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldı.

Berke Han, Bizans'a sığınmış olan Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykâvus'un İmparator Mihail VIII. Palaiologos'un emriyle Enez Kalesi'ne kapatılması üzerine bu devlete karşı da harekete geçti. İmparatorun bizzat kumanda ettiği kuvvetler, Bulgar Çarı Teş'in de yardımıyla bozguna uğratıldı. Cuci ailesinden Nogay, İzzeddin ve ailesini kurtarıp Berke'ye gönderdi. Burada izzet ve ikram gören İzzeddin Orbay Hatun'la evlendirildi. Solhad ile Suğdak'ın gelirleri kendisine tahsis edildi. Ceneviz kaynaklarında belirtildiğine göre İzzeddin'e Keefe'de bir de saray verilmişti. Altın Orda tehdidine karşı Bizans evlilik yolu ile Berke Han'a yaklaşmak istedi, saraya mensup Prenses Euphrosyne'yi zengin hediyelerle Nogay'a vererek akrabalık kurdu.

Berke'yi yakından ilgilendiren asıl siyasi konu İlhanlılar idi. 1256'ya kadar büyük han adına birlikte hareket eden iki devlet, Hülâgû'nun Berke Han'a karşı cephe almasıyla rekabet içine girdi. Berke Han İlhanlılar'a karşı siyasi dengeyi sağlamak için Memlûk Sultanı Zâhir Rükneddin Baybars'a elçi göndererek İslâm ülkelerini istilâ ve halka zulmeden Hülâgû'ya karşı birlikte mücadele etmeyi teklif etti ve savaşı kazanırlarsa onun elindeki bütün toprakları alıp kendisine vereceğini bildirdi.

İlhanlılar'ın Azerbaycan'ı istilâ ederek sınırı Derbent'ten geçirmeleri ve topraklarındaki Altın Ordalı tüccarları öldürmeleri tarafları savaşa sürükledi. 1263'te meydana gelen savaşta Hülâgû ağır bir

bozguna uğradı. Bu haber İslâm dünyasında büyük bir sevinç yarattı. Berke savaş alanında pek çok kişinin öldüğünü öğrenince, "Allah, Moğollar'ı Moğollar'ın kılıcı ile öldüren Hülâgû'yu utandırсын" diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.

Hülâgû'nun 1265'te ölümü üzerine yerine geçen Abaka Han da Berke'ye karşı aynı siyaseti devam ettirdi. Aynı yıl Kür nehri sahilinde İlhanlılar ile Altın Orda kuvvetleri karşı karşıya geldiler. Irmağın her iki tarafındaki kuvvetler bir müddet savaş nizamında beklediler. Berke Tiflis tarafına giderek nehri geçtikten sonra İlhanlılar'a saldırmayı düşünüyordu. Ancak ömrü buna yetmedi; 1266'da vefat etti. Berke'nin cenazesi töre gereğince başşehir Saray'a götürüldü ve burada toprağa verildi. Oğlu olmadığı için yerine Batu'nun torunu Mengü Timur han ilân edildi.

Tarihe ilk müslüman Altın Orda hükümdarı olarak geçen Berke Han, İslamiyet'i daha yeğenleri zamanında kabul etmiş ve Sertak Han ile de bu yüzden anlaşmazlığa düşmüştü. İslamiyet'i kabulünde Şeyh Necmeddin-i Kübrâ'nın halifelerinden Seyfeddin Bâharzî'nin büyük rolü olmuştu. Saray şehrinin kurulmasından sonra Türkistan'la ticarî münasebetler artmış ve bunun sonucu İslamiyet süratle yayılmıştır. Cüzcânî ve Cüveynî'nin yazdıklarından anlaşıldığına göre Berke yasa ve şeriatı birlikte uygulamış, her iki sistemin ruhuna bütün samimiyetiyle bağlı kalmıştır. Kur'an-ı Kerim öğretmek üzere okullar açtırmış, Saray'da imam ve müezzinler bulundurmuş ve âlimleri himaye etmiştir.

Berke Han zamanında en parlak devrini yaşayan Altın Orda Moğolistan'daki büyük kağanlıktan ayrılmış ve tamamen bağımsız bir devlet olmuştur. Onun kendi adına sikke bastırması da bunu göstermektedir.

Berke'nin Saray (Sarây-ı Berke) adıyla İdil nehri kıyısındaki büyük bir düzlükte inşa ettirdiği şehir kısa zamanda bir ticaret merkezi haline gelmiştir. İbn Battûta ve birçok Batılı seyyah bu şehirden övgüyle söz etmişlerdir. Sarây-ı Berke'nin yeri bugün tam olarak tesbit edilememiştir. Tzarev veya Selitrennoye Selitrenniy Gorodok'ta harabeleri meydana çıkarmak için çalışmalar yapılmıştır. Bazı maddî kültür kalıntıları ise Leningrad Müzesi'nde sergilenmektedir.